

Karolina Pawlak

Katarzyna Kita

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Skutki potencjalnej liberalizacji światowego handlu rolnego dla sektora rolno-żywnościowego państw ASEAN

Celem artykułu jest przedstawienie możliwych scenariuszy rozwoju wymiany handlowej, produkcji, popytu i cen w sektorze rolno-żywnościowym państw Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN) w warunkach implementacji nowego porozumienia rolnego wynegocjowanego pod auspicjami WTO. Projekcje *ex ante* wykonano przy użyciu modelu równowagi ogólnej Global Trade Analysis Project. Na podstawie symulacji GTAP można stwierdzić, że państwa ASEAN dysponujące przewagami kosztowo-cenowymi, korzystając ze swobodnego dostępu do rynków państw wysoko rozwiniętych, mogą zwiększać wolumen produkcji rolnej i eksportu, stając się tym samym beneficjentami postępującej liberalizacji światowego handlu rolnego.

Effects of the potential liberalization of the global agricultural trade for the agri-food sector of the ASEAN countries

The aim of this paper is to present the possibilities of development of trade, production, demand, and prices in agri-food sector of the ASEAN countries in view of changes caused by implementation of the new agricultural agreement negotiated under the WTO auspices. A general equilibrium model Global Trade Analysis Project was used in the research to make *ex ante* projections. Based on the GTAP simulation it can be concluded that having cost-price advantage and taking advantage of freer access to the markets of the highly developed countries, the ASEAN nations may increase the volume of agricultural production and export. In consequence, they may benefit from the liberalization.

Keywords: agri-food sector, trade liberalization, ASEAN countries, Global Trade Analysis Project

Klasyfikacja JEL: B13, C68, D58, F17, Q17

Wprowadzenie

Możliwości udziału w handlu międzynarodowym i wolumen obrotów handlowych kształtowane są przez wiele różnorodnych czynników, zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Pierwsze wiążą się ze specyficznymi

właściwościami gospodarek poszczególnych krajów i są następstwem ich polityki, a drugie wynikają z ewolucji stosunków w handlu międzynarodowym¹.

Wraz z postępującymi procesami globalizacji w ekonomii upowszechnia się paradygmat otwartego rozwoju gospodarczego, a czynnikiem istotnie wpływającym na pozycję poszczególnych krajów lub regionów świata w handlu międzynarodowym staje się liberalizacja wymiany. Polityka handlowa skierowana na liberalizację handlu może przybrać formę regionalizmu, zmierzającego do umownej liberalizacji wzajemnej wymiany handlowej, przy jednoczesnym dyskryminowaniu krajów spoza obszaru preferencyjnego handlu [Machlup, 1977]; unilateralizmu, przybierającego postać autonomicznej, niedyskryminacyjnej liberalizacji dostępu do rynku przez dane państwo lub multilateralizmu, mającego charakter konwencyjny i dążącego do powszechnej liberalizacji handlu w sposób niedyskryminacyjny i oparty na zasadzie wzajemności [Bijak-Kaszuba, 2009].

Wzajemna i multilateralna liberalizacja światowych obrotów handlowych przebiega na forum GATT/WTO, a szczególnym i trudnym obszarem negocjacji jest rolnictwo. McCalla [1993] podkreśla, że na forum GATT od samego początku istniały różnice poglądów między tymi, którzy uważali, że rolnictwo należy poddać liberalizacji na zwykłych zasadach GATT, a tymi, którzy opowiadali się za jego specjalnym traktowaniem, i jednocześnie między tymi, którzy sądzili, że polityka wsparcia wewnętrznego sektora rolnego powinna umożliwić przestrzeganie reguł multilateralnego systemu handlowego, a tymi, którzy byli przekonani, że to postanowienia międzynarodowej umowy handlowej trzeba sformułować tak, aby je dostosować do wymogów narodowych polityk rolnych. Pomimo to, począwszy od Rundy Urugwajskiej, nieprzerwanie dąży się do liberalizacji handlu rolnego.

Jednym z ważniejszych uczestników światowego rynku rolnego są kraje Azji Południowo-Wschodniej skupione w Stowarzyszeniu Narodów Azji Południowo-Wschodniej (Association of South East Asian Nations – ASEAN). Celem artykułu jest przedstawienie możliwych scenariuszy rozwoju wymiany handlowej, produkcji, popytu i cen w sektorze rolno-żywnościowym państw ASEAN w warunkach implementacji nowego porozumienia rolnego wynegocjowanego pod auspicjami WTO.

1. Uwagi metodyczne

W analizie *ex post* wykorzystano dane statystyczne pochodzące z bazy Konferencji Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (UNCTAD) oraz Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (FAO). Projekcje *ex ante*

¹ Por. [Zielińska-Głębocka, 1998].

wykonano przy użyciu modelu równowagi ogólnej Global Trade Analysis Project (GTAP). Jako model równowagi ogólnej, GTAP opiera się z jednej strony na odpowiednio zaadaptowanej macierzy przepływów międzygałęziowych (*input-output*) Leontiefa, a z drugiej – na założeniu równowagi walrasowskiej².

Projekcje skutków multilateralnej liberalizacji światowego handlu rolnego przeprowadzono w dwóch wariantach, różniących się stopniem redukcji taryf celnych. W pierwszym przyjęto, że obniżka stawek celnych odbywać się będzie zgodnie z propozycjami zawartymi w *modalities* negocjowanymi na forum WTO w grudniu 2008 r., a ponadto zrezygnuje się ze stosowania wszelkich dotacji do eksportu żywności [*Revised draft modalities...*]. Zastosowano pasmową formułę redukcji stawek celnych³, przewidującą, że wszystkie taryfy, w zależności od wysokości, mają zostać podzielone na cztery pasma redukcyjne. Do każdego z tych pasm należy zastosować inny współczynnik redukcji – tym większy, im wyższy poziom taryf celnych. Dla porównania (wariant 2) przeprowadzono także symulację rezultatów pełnej multilateralnej liberalizacji światowego handlu rolnego, przejawiającej się całkowitą likwidacją taryf celnych i subsydiów eksportowych.

Aktualna baza danych GTAP (The GTAP 8 Data Base) obejmuje 129 krajów/regionów świata oraz 57 sektorów (grup produktów lub produktów) gospodarek narodowych. Przystępując do realizacji zamierzenia badawczego, standardową agregację bazy danych modelu zmodyfikowano i dostosowano do potrzeb prowadzonego badania, wyodrębniając w układzie regionalnym 8 grup krajów – ważniejszych regionalnych ugrupowań integracyjnych uczestniczących w światowym rynku rolnym (w tym ASEAN) oraz 11 grup produktów (zboża; owoce, warzywa i orzechy; nasiona i owoce oleistych; oleje i tłuszcze roślinne; cukier; mięso, podroby i przetwory mięsne; mleko i produkty mleczarskie; pozostałe surowce roślinne; nieprzetworzone produkty pochodzenia zwierzęcego; pozostałe produkty żywnościowe, pozostałe produkty i usługi). Ekstrapolację zmian obrotów handlowych, produkcji, popytu i cen płaconych przez konsumentów wykonano metodą estymacji nieliniowej Gragga⁴.

2. Rola państw ASEAN na światowym rynku rolno-żywnościowym

Znaczenie krajów ASEAN w światowym handlu rolnym systematycznie rośnie. W latach 1995–2012 wartość eksportu produktów rolno-spożywczych

² Szerzej na temat istoty modeli równowagi ogólnej zob. [Shoven, Whalley, 1984; Robinson, Roland-Holst, 1988; Robinson, 1989, 1991; Bergman, 1990; Devarajan, Go, 1998], a na temat modelu GTAP: [Pawlak, 2013].

³ Redukcje dotyczą stawek Klauzuli Największego Uprzywilejowania (KNU).

⁴ Błędy szacunków wykonanych przy użyciu takich metod są mniejsze niż w przypadku estymacji liniowej.

z państw ASEAN zwiększyła się ponad czterokrotnie⁵, z 32 mld USD do 130 mld USD, co stanowiło około 9,5% eksportu globalnego i zapewniało tej grupie krajów miejsce czwartego na świecie, po Unii Europejskiej, państwach Północnoamerykańskiego Układu Wolnego Handlu (North American Free Trade Agreement – NAFTA) i Wspólnego Rynku Południa (Mercado Común del Sur – MERCOSUR), eksporterem artykułów rolno-żywnościowych [UNCTAD, 2014]. W tym samym czasie obserwowano także blisko czterokrotny wzrost wydatków importowych, które w 2012 r. osiągnęły blisko 76,5 mld USD (tab. 1).

Tabela 1. Handel produktami rolno-żywnościowymi państw ASEAN w latach 1995 i 2012

Wyszczególnienie		Eksport		Import	
		1995	2012	1995	2012
Handel rolno-żywnościowy ogółem (w mld USD)*		32,0	129,9	19,2	76,4
Udział regionu w światowym handlu rolno-żywnościowym (w %)		7,0	9,4	4,1	5,4
Udział handlu rolno-żywnościowego w całkowitym handlu towarowym regionu (w %)		10,0	10,4	5,4	6,3
Wewnątrzregionalny handel rolno-żywnościowy	(w mld USD)	6,3	29,2	5,2	23,6
	Udział w handlu rolno-żywnościowym regionu (w %)	19,7	22,5	27,1	30,9
Handel rolno-żywnościowy z krajami trzecimi	(w mld USD)	25,7	100,7	14,0	52,8
	Udział w handlu rolno-żywnościowym regionu (w %)	80,3	77,5	72,9	69,1

* Wartość obejmuje działy 0, 1, 22 i 4 Międzynarodowej Standardowej Klasyfikacji Handlu SITC (Standard International Trade Classification)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [UNCTAD, 2014].

Udział przychodów ze sprzedaży tej grupy artykułów w całkowitym eksporcie towarowym regionu wyniósł w 2012 r. prawie 10,5%, natomiast mniejszy (około 6%) był udział produktów rolno-spożywczych w regionalnym imporcie. Co istotne, z uwagi na komplementarną strukturę produkcji, a w rezultacie oferty eksportowej, niemal 80% eksportu i 70% importu państwa ASEAN realizowały z krajami spoza ugrupowania, przy czym wyższe, zwłaszcza po stronie importu, było w latach 1995–2012 tempo wzrostu obrotów wewnątrzregionalnych. Wpłynęło na to m.in. podpisanie w 2009 r. Porozumienia o handlu towarami (ASEAN Trade in Goods Agreement – ATIGA)⁶, wskutek którego krajom ASEAN-6 (Indonezja, Malezja, Filipiny, Singapur, Tajlandia i Wietnam) już w 2010 r. udało się stworzyć niemal kompletną strefę wolnego handlu poprzez wyeliminowanie cel importowych na 99% produktów (dane Ministerstwa Handlu Zagranicznego i Przemysłu Malezji). Na podstawie wysokiej dynamiki wzrostu handlu w ramach ASEAN można sądzić, że utworzenie i funkcjonowanie strefy wolnego handlu wywołało silniej-

szy efekt kreacji niż przesunięcia handlu, a strukturę geograficzną wymiany i znaczący w niej udział państw trzecich w dużej mierze kształtują kierunki specjalizacji produkcji i dostępność określonych towarów, wywołujące potrzebę importu niezbędnego, zarówno w państwach należących do ugrupowania, jak i u jego zewnętrznych partnerów handlowych.

W strukturze towarowej handlu rolno-spożywczego państw ASEAN dominowały produkty pochodzenia roślinnego (tab. 2). Najistotniejszą grupą artykułów rolno-żywnościowych eksportowanych z krajów tego regionu były oleje i tłuszcze. W 1995 r. z tytułu zagranicznej sprzedaży tej grupy asortymentowej uzyskano blisko 8 mld USD, a w 2012 r. niemal 6 razy więcej, tj. 45 mld USD, co stanowiło prawie 35% przychodów eksportowych ogółem oraz dawało państwom ASEAN ponad 40-procentowy udział w eksporcie światowym (tab. 2 i 3).

Tabela 2. Struktura asortymentowa handlu zagranicznego produktami rolno-żywnościowymi państw ASEAN w latach 1995 i 2012

Grupa produktów	Eksport					Import					Saldo	
	1995		2012			1995		2012			1995	2012
	mld USD	%	mld USD	%	1995 =100	mld USD	%	mld USD	%	1995 =100	mld USD	
Zboża i przetwory zbożowe	3,1	9,7	10,9	8,4	351,6	3,6	18,8	12,1	15,8	336,1	-0,5	-1,2
Nasiona i owoce oleistych	0,2	0,6	0,3	0,2	150,0	0,6	3,1	3,7	4,8	616,7	-0,4	-3,4
Warzywa i owoce	3,2	10,0	11,6	8,9	362,5	1,9	9,9	6,9	9,0	363,2	1,3	4,7
Oleje i tłuszcze	7,8	24,4	45,0	34,6	576,9	1,2	6,3	6,7	8,8	558,3	6,6	38,3
Cukier i wyroby cukiernicze	1,6	5,0	5,8	4,5	362,5	1,1	5,7	4,5	5,9	409,1	0,5	1,3
Zwierzęta żywe	0,3	0,9	0,4	0,3	133,3	0,6	3,1	0,7	0,9	116,7	-0,3	-0,3
Mięso i przetwory mięsne	0,7	2,2	3,1	2,4	442,9	0,6	3,1	2,9	3,8	483,3	0,1	0,2
Produkty mleczarskie	0,3	0,9	1,2	0,9	400,0	1,8	9,4	5,3	6,9	294,4	-1,5	-4,1
Inne	14,8	46,3	51,6	39,7	348,6	7,8	40,6	33,6	44,0	430,8	7,0	18,0
Ogółem	32,0	100,0	129,9	100,0	405,9	19,2	100,0	76,4	100,0	397,9	12,8	53,5

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [UNCTAD, 2014].

Ważnymi produktami pochodzenia roślinnego eksportowanymi z ASEAN były także warzywa i owoce oraz zboża i przetwory zbożowe, zapewniające

⁵ Większą dynamikę wzrostu eksportu produktów rolno-spożywczych odnotowano w badanym okresie jedynie w państwach MERCOSUR.

⁶ Porozumienie ATIGA było logiczną konsekwencją Deklaracji w sprawie utworzenia Wspólnoty Gospodarczej (The Declaration on the ASEAN Economic Community Blueprint – AEC), podpisanej przez przywódców krajów ASEAN w 2007 r. w Singapurze. Szerzej na temat tego porozumienia i harmonogramu przebiegu planowanej liberalizacji handlu zob. [Nosecka i in., 2012].

krajom Stowarzyszenia od 8,5% do 10% całkowitych przychodów z eksportu artykułów rolno-spożywczych. Wartościowo rzecz ujmując, w 2012 r. ponad 6% zbóż i przetworów zbożowych oraz 5,5% warzyw i owoców dostarczanych na rynek globalny pochodziło z regionu Azji Południowo-Wschodniej. Pozycją eksportową o mniejszym znaczeniu był dla państw ASEAN cukier i wyroby cukiernicze. Co prawda przychody z tytułu ich eksportu w 2012 r. ukształtowały się na poziomie niespełna 6 mld USD, co odpowiadało 4,5% łącznej wartości eksportu produktów rolno-żywnościowych z ugrupowania, ale jednocześnie było to aż 10,5% światowego eksportu artykułów przemysłu cukrowniczego i cukierniczego.

Tabela 3. Udziały państw ASEAN w światowym handlu produktami rolno-żywnościowymi w latach 1995 i 2012 (w %)

Grupa produktów	Eksport		Import	
	1995	2012	1995	2012
Zwierzęta żywe	2,8	1,8	5,8	3,3
Mięso i przetwory mięsne	1,5	2,3	1,3	2,2
Produkty mleczarskie	0,9	1,4	5,7	6,3
Zboża i przetwory zbożowe	5,5	6,2	6,1	6,6
Nasiona i owoce oleistych	1,5	0,4	4,2	4,5
Warzywa i owoce	4,5	5,5	2,5	3,2
Oleje i tłuszcze	28,8	41,5	4,3	6,0
Cukier i wyroby cukiernicze	7,8	10,5	5,6	7,9
Inne	8,3	10,1	4,3	6,5
Ogółem	7,0	9,4	4,1	5,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [UNCTAD, 2014].

Największe wydatki importowe kraje ASEAN ponosiły na zboża i przetwory zbożowe. Ponad 12 mld USD stanowiło w 2012 r. blisko 16% importu rolno-spożywczego regionu ogółem i oznaczało, że ponad 6,5% globalnego importu tej grupy asortymentowej trafiało na rynki państw Stowarzyszenia (tab. 2 i 3). Mniejszym udziałem w strukturze importu, ale większą dynamiką wzrostu odznaczał się w latach 1995–2012 przywóz nasion oleistych, olejów i tłuszczów, warzyw i owoców oraz cukru i wyrobów cukierniczych. Wydatki importowe ponoszone na trzy ostatnie z wymienionych grup towarowych były jednak niższe niż przychody uzyskane z tytułu ich eksportu, co pozwoliło krajom ASEAN wygenerować dodatnie saldo obrotów, w 2012 r. kształtujące się w granicach od 1,3 mld USD (cukier i wyroby cukiernicze) do 38,3 mld USD (oleje i tłuszcze). W handlu zbożami i przetworami zbożowymi oraz nasionami oleistymi obserwowano z kolei pogłębiający się deficyt obrotów. Państwa z regionu Azji Południowo-Wschodniej były też importerami netto zwierząt żywych oraz produktów mleczarskich. W tym zakresie

kraje ASEAN nie podejmowały specjalizacji eksportowej, a ich udział w eksporcie światowym nie przekraczał 3%. W ślad za rosnącą konsumpcją, której nie pokrywała regionalna produkcja, zwiększało się natomiast zapotrzebowanie na import.

Tabela 4. Produkcja i zużycie podstawowych produktów rolno-żywnościowych w państwach ASEAN* w 2009 r.

Grupy produktów	Produkcja		Zużycie regionalne (w mln ton)	Wskaźnik samowystarczalności (w %)
	mln ton	udział w produkcji światowej (w %)		
Zboża	169,5	7,5	170,2	99,5
Nasiona oleistych	56,1	11,5	58,8	95,4
Oleje roślinne	47,6	33,0	9,5	500,9
Owoce	53,7	9,1	49,0	109,7
Warzywa	34,1	3,4	35,3	96,8
Rośliny cukrodajne	152,7	8,1	152,7	100,0
Mięso	15,1	5,3	15,4	97,9
Mleko	3,9	0,0	9,4	41,6

* bez Singapuru

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: [FAOSTAT, 2014].

Szczególnie niski stopień samowystarczalności żywnościowej odnotowano w przypadku mleka, którego produkcja zaledwie w 42% zaspokajała wewnętrzny regionalny popyt (tab. 4). Należy przy tym zauważyć, że pomijając Brunei, gdzie 1 mieszkaniec spożywa przeciętnie 104,5 kg artykułów mleczarskich w ciągu roku, konsumpcja produktów mleczarskich w państwach ASEAN jest niska i waha się w granicach od 2,2 kg *per capita* rocznie w Laosie do 36,4 kg *per capita* rocznie w Malezji [FAOSTAT, 2014]. Biorąc pod uwagę szacunki wskazujące, że do 2020 r. spożycie mleka i wyrobów mleczarskich w krajach ASEAN-6 może się zwiększać o 2,4% rocznie⁷ [The Phnom Penh Post, 2013], w nadchodzących latach można oczekiwać zarówno wzrostu produkcji, jak i importu wyrobów mleczarskich do państw Stowarzyszenia, przede wszystkim z Europy i Oceanii, a najprawdopodobniej także z USA. Już obserwowany i nadal spodziewany wzrost konsumpcji artykułów mleczarskich w regionie Azji Południowo-Wschodniej wynika nie tylko ze wzrostu dochodów rozporządzalnych i liczby ludności, ale również z rozwoju sieci handlu detalicznego, realizacji programów promujących konsumpcję mleka w szkołach oraz postępującego stopniowo, wraz z przeobrażeniami strukturalnymi i systemowymi gospodarki, przejmowania zachodnich wzorców kon-

⁷ Przewiduje się, że szybciej niż w państwach ASEAN-6 konsumpcja artykułów mleczarskich może się zwiększać jedynie w Chinach [The Phnom Penh Post, 2013].

sumpcji⁸. Prowadzone badania potwierdzają, że w państwach Azji względnie stabilne jest, a nawet zmniejsza się spożycie tradycyjnych produktów rolniczych, takich jak zboża i nasiona oleistych, rośnie natomiast konsumpcja produktów pochodzenia zwierzęcego [Pingali, 2007]. Jednocześnie przewiduje się dalszy wzrost popytu na produkty rolnicze wykorzystywane na cele niespożywcze, jako alternatywne źródła energii i do produkcji biopaliw [Kita, 2010]. W tym kontekście warto wskazać, że w 2009 r. w krajach ASEAN wyprodukowano ponad 56 mln ton nasion oleistych i prawie 48 mln ton olejów roślinnych, tj. odpowiednio 11,5% i 33% produkcji światowej (tab. 4). Zważywszy, że wolumen produkcji olejów roślinnych około pięciokrotnie przewyższał zużycie regionalne, można sądzić, że państwa Stowarzyszenia będą umacniać swoją pozycję w tym segmencie rynku światowego. Ponadto, istotny potencjał produkcyjny, pokrywający lub przewyższający wewnętrzne zapotrzebowanie, można dostrzec w regionie Azji Południowo-Wschodniej w zakresie zbóż, roślin cukrodajnych i owoców. W 2009 r. ich produkcja wyniosła w krajach ASEAN odpowiednio 169,5 mln ton, blisko 153 mln ton oraz 54 mln ton, co stanowiło od 7,5% do nieco ponad 9% produkcji globalnej.

3. Rezultaty multilateralnej liberalizacji handlu rolnego dla sektora rolno-żywnościowego państw ASEAN – wyniki analizy symulacyjnej w warunkach równowagi ogólnej

Symulowane zmiany polityki handlowej w sektorze rolnym, przejawiające się zniesieniem wszelkich dopłat do eksportu żywności oraz redukcją taryf celnych zapewniającą łatwiejszy dostęp do rynków krajów stosujących obecnie wysoki poziom protekcji, mogą doprowadzić do wzrostu wartości eksportu wszystkich podstawowych grup artykułów rolno-żywnościowych z państw ASEAN, z wyjątkiem nasion i owoców oleistych (tab. 5). Stosunkowo największych zmian można się spodziewać w eksporcie cukru, mleka i produktów mleczarskich oraz olejów i tłuszczu. Wartość przychodów uzyskiwanych z tytułu zagranicznej sprzedaży tych grup asortymentowych może się zwiększyć odpowiednio o blisko 31%, ponad 26% i około 21% w sytuacji wdrożenia propozycji liberalizacyjnych z grudnia 2008 r. (wariant 1) oraz o ponad 68%, niemal 44% i 67% w obliczu pełnej, multilateralnej liberalizacji światowego handlu rolnego (wariant 2). Nieznaczne obniżenie wartości eksportu surowców oleistych, nieprzekraczające 2% w warunkach całkowitego uwolnienia handlu, można uzasadnić rosnącym popytem na nasiona wykorzystywane jako surowiec energetyczny oraz do produkcji olejów, sprzedawanych następnie zarówno na rynkach wewnątrz-

⁸ Por. [Dorjee, Broca, Pingali, 2003].

nych ugrupowania, jak i eksportowanych z ASEAN. Dla rozwoju eksportu konieczny jest jednak wzrost produkcji. Ponieważ na skutek zakładanych zmian polityki handlowej wolumen produkcji olejów i tłuszczów w regionie Azji Południowo-Wschodniej może się zwiększyć dwa razy bardziej niż produkcja niezbędnych dla niej surowców, można również oczekiwać wzrostu zapotrzebowania na nasiona oleiste oraz produkty ich przerobu pochodzące z importu. W porównaniu z utrzymaniem *status quo* w zakresie dostępu do światowych rynków rolnych wartość wydatków ponoszonych na nasiona i owoce oleistych oraz oleje i tłuszcze sprowadzane spoza ugrupowania może się zwiększyć odpowiednio o ponad 24% i 8% przy założeniu implementacji nowego porozumienia rolnego na zasadach określonych w *draft modalities* z grudnia 2008 r. (wariant 1) lub o około 86% i 26% w sytuacji pełnej i wielostronnej liberalizacji światowych obrotów rolnych (wariant 2). Obniżenie poziomu ochrony celnej rynków oraz likwidacja subsydiów eksportowych w globalnym handlu rolnym może także wywołać wzrost importu pozostałych analizowanych grup artykułów rolno-żywnościowych. Wartość zakupów importowych dokonywanych przez państwa ASEAN – w zależności od produktu i skali liberalizacji – może się zwiększyć w granicach od prawie 4% (mleko i produkty mleczarskie w wariantcie 1 symulacji) do 35% (mięso, podroby i przetwory mięsne w wariantcie 2). Można zauważyć, że w przypadku większości badanych grup asortymentowych większe zmiany wartości obrotów handlowych mogłyby nastąpić, gdyby do skutku doszła pełna i wielostronna rezygnacja ze stosowania dopłat do eksportu żywności oraz całkowita redukcja taryf celnych.

Przewidywany, dynamiczny rozwój wymiany handlowej produktami rolno-spożywczymi w regionie Azji Południowo-Wschodniej można uzasadnić: rosnącą otwartością badanych krajów azjatyckich na gospodarkę światową i proeksportowym zorientowaniem przemysłu tego regionu, systematycznie zwiększającym się poziomem dochodów *per capita* determinującym wzrost siły nabywczej i skłonności do konsumpcji oraz ułatwieniami dostępu, m.in. do rynku UE, przyznawanymi krajom rozwijającym się. Ponadto, zwiększenie udziałów w rynku światowym i wzmocnienie zajmowanej na nim pozycji konkurencyjnej państwa ASEAN będą zawdzięczały przewagom kosztowo-cenowym, uzyskanym przede wszystkim dzięki swoistej rencie położenia i niższej opłacie pracy.

Redukcja subsydiów eksportowych i taryf celnych spowoduje także zmiany w poziomie produkcji rolnej. Projekcje GTAP wskazują, że kraje Azji Południowo-Wschodniej, korzystając ze swobodnego dostępu do rynków pozostałych państw, mogą stać się beneficjentami liberalizacji i powiększać wolumen eksportu, w ślad za którym można będzie obserwować wzrost produkcji większości podstawowych grup artykułów rolno-żywnościowych niezbędny do rozwoju orientacji proeksportowej. Największe zmiany w tym zakresie mogą zostać odno-

towane na rynku produktów oleistych oraz cukru. Produkcja olejów i tłuszczów w państwach ASEAN – w zależności od skali procesów liberalizacyjnych – może się zwiększyć w granicach od 12% (wariant 1) do 36% (wariant 2), a nasion oleistych o nieco ponad 6% lub 18,5% w porównaniu z sytuacją, w której utrzymano by obecny kształt międzynarodowej polityki handlowej. Wzrost wolumenu produkcji cukru może być natomiast odpowiednio około 5- lub 10-procentowy.

Tabela 5. Zmiany wielkości eksportu, importu, produkcji, popytu gospodarstw domowych i cen płaconych przez konsumentów w państwach ASEAN w warunkach liberalizacji światowego handlu rolnego (w %) – zmiany w porównaniu z sytuacją obecną w zakresie dostępu do światowych rynków rolnych

Grupy produktów	Ekspert (ceny fob)	Import (ceny cif)	Produkcja	Popyt	Ceny
Wariant 1 – liberalizacja światowego handlu rolnego według <i>modalities</i> z 6.12.2008					
Zboża	4,04	7,79	0,03	-0,10	1,30
Nasiona i owoce oleistych	-0,36	24,43	6,17	-0,28	2,60
Owoce, warzywa i orzechy	3,57	5,71	-0,38	-0,10	1,20
Oleje i tłuszcze	20,95	8,36	11,55	-0,12	1,07
Cukier	30,86	11,67	4,91	0,41	-1,61
Mięso, podroby i przetwory mięsne	16,75	11,15	-0,09	0,05	0,17
Mleko i produkty mleczarskie	26,17	3,85	1,93	0,19	-0,40
Wariant 2 – pełna multilateralna liberalizacja światowego handlu rolnego					
Zboża	11,46	20,04	-0,64	-0,20	3,03
Nasiona i owoce oleistych	-1,99	85,98	18,47	-0,74	7,06
Owoce, warzywa i orzechy	8,71	15,79	-1,24	-0,21	2,85
Oleje i tłuszcze	66,51	25,59	36,04	-0,31	2,88
Cukier	68,25	28,08	10,08	1,02	-3,90
Mięso, podroby i przetwory mięsne	4,39	34,99	-4,18	0,26	-0,05
Mleko i produkty mleczarskie	43,82	9,26	0,54	0,66	-1,68

Źródło: Symulacje GTAP.

W związku z tym, że znaczna część zwiększonej regionalnej produkcji będzie „wysysana” przez eksport, w krajach Stowarzyszenia mogą się zwiększać ceny płacone przez konsumentów. Tak determinowany wzrost cen może być obserwowany w przypadku wszystkich analizowanych artykułów, z wyjątkiem cukru oraz mleka i produktów mleczarskich. Najmniej korzystny z punktu widzenia konsumentów wzrost cen może wystąpić na rynkach surowców roślinnych, a zwłaszcza na rynku nasion i owoców oleistych, których cena może się zwiększyć o 2,6% w przypadku implementacji propozycji liberalizacyjnych z grudnia 2008 r. lub o ponad 7% w warunkach całkowitego uwolnienia światowego handlu rolne-

go. Najprawdopodobniej za wzrostem cen będzie podążać spadek popytu konsumpcyjnego zgłaszanego przez gospodarstwa domowe (mniej niż proporcjonalny względem wzrostu cen). Stwierdzone prawidłowości cenowo-popytowe mogą być tym większe, im bardziej zredukuje się stawki celne.

Podsumowanie

Państwa ASEAN są jednym z ważniejszych uczestników międzynarodowych rynków rolnych. W 2012 r. z krajów Stowarzyszenia pochodziło około 9,5% globalnego eksportu artykułów rolno-żywnościowych, co zapewniało tej grupie państw miejsce ich czwartego eksportera na świecie. Z przeprowadzonych badań wynika, że kraje ASEAN mogą stać się beneficjentami postępującej liberalizacji światowego handlu rolnego.

Dysponując przewagami kosztowo-cenowymi, wynikającymi najczęściej z niższej opłaty pracy i/lub renty położenia oraz korzystając ze swobodnego dostępu do rynków państw wysoko rozwiniętych, kraje Azji Południowo-Wschodniej mogą zwiększać wolumen produkcji rolnej i eksportu, a przez to wzmacniać swoją pozycję konkurencyjną na rynku globalnym. Obserwowany wzrost importu może być z kolei podyktowany nie tylko obniżaniem barier celnych, ale także rosnącym zapotrzebowaniem na produkty rolnicze wykorzystywane na cele niepożywcze oraz przewidywanym w tej części świata wzrostem liczby ludności i jej dochodów rozporządzalnych, pobudzającym konsumpcję artykułów pochodzenia zwierzęcego. Dodatkowo, wzrost popytu na produkty zwierzęce może przyspieszać spadek cen notowany na skutek uwolnienia światowego handlu rolnego. Można oczekiwać, że bardziej dynamiczne zmiany obrotów handlowych, produkcji, popytu i cen ujawniłyby się w przypadku wdrożenia bardziej zaawansowanego scenariusza liberalizacji dostępu do rynków rolnych, odpowiadającego całkowitemu, multilateralnemu uwolnieniu wymiany.

Bibliografia

- Bergman L., 1990, *The Development of Computable General Equilibrium Modeling*, [w:] *General Equilibrium Modeling and Economic Policy Analysis*, ed. L. Bergman, D. W. Jorgenson, E. Zalai, Basil Blackwell, Oxford.
- Bijak-Kaszuba M., 2009, *Regionalizm handlowy w warunkach globalizacji*, [w:] *Determinanty i wyzwania gospodarki światowej*, red. E. Najlepszy, M. Bartosik-Purgat, Zeszyty Naukowe nr 126, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Devarajan S., Go D. S., 1998, *The Simplest Dynamic General-Equilibrium Model of an Open Economy*, *Journal of Policy Modeling*, vol. 20, no. 6.
- Dorjee K., Broca S., Pingali P., 2003, *Diversification in South Asian Agriculture. Trends and Constraints*, ESA Working Paper, no. 03-15, FAO, Rome.

- FAOSTAT, 2014, <http://faostat.fao.org/site/291/default.aspx> [dostęp: 15.03.2014].
- Hoekman B. M., Kostecki M. M., 1995, *The Political Economy of the World Trading System. From GATT to WTO*, Oxford University Press, Oxford.
- Kita K., 2010, *The Development and the Importance of Asian Agricultural Sector in Global Economy, [w:] Asia-Europe. Partnership or Rivalry?*, ed. B. Skulska, Research Papers of Wrocław University of Economics, no. 126, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Machlup F., 1977, *A History of Thought on Economic Integration*, The Macmillan Press Ltd., London, Basingstoke.
- McCalla A. F., 1993, *Agricultural Trade Liberalization. The Ever-Elusive Grail*, American Journal of Agricultural Economics, vol. 75, no. 5.
- Nosecka B., Krasowicz S., Pawlak K., Kita K., Zaremba Ł., 2012, *Czynniki konkurencyjności sektora rolno-żywnościowego we współczesnym świecie*, Raport PW nr 54, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Pawlak K., 2013, *Międzynarodowa zdolność konkurencyjna sektora rolno-spożywczego krajów Unii Europejskiej*, Rozprawy Naukowe nr 448, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, Poznań.
- Pingali P., 2007, *Westernization of Asian Diets and the Transformation of Food Systems. Implications for Research and Policy*, Food Policy, vol. 32, no. 3.
- Revised draft modalities for agriculture*, TN/AG/W/4/Rev. 4, WTO, 6.12.2008.
- Robinson S., 1989, *Multisectoral Models*, [w:] *Handbook of Development Economics*, ed. H. Chenery, T. N. Srinivasan, vol. II, Elsevier, Amsterdam.
- Robinson S., 1991, *Macroeconomics, Financial Variables and Computable General Equilibrium Models*, World Development, vol. 19, no. 11.
- Robinson S., Roland-Holst D. W., 1988, *Macroeconomic Structure and Computable General Equilibrium Models*, Journal of Policy Modeling, vol. 10, no. 3.
- Shoven J. B., Whalley J., 1984, *Applied General-Equilibrium Models of Taxation and International Trade. An Introduction and Survey*, Journal of Economic Literature, vol. 22, no. 3.
- The Phnom Penh Post, 2013, *For ASEAN-6 countries, dairy demand is high*, <http://www.phnompenhpost.com/business/asean-6-countries-dairy-demand-high> [dostęp: 16.07.2013].
- UNCTAD, 2014, <http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx> [dostęp: 15.03.2014].
- Zielińska-Głębocka A., 1998, *Wprowadzenie do ekonomii międzynarodowej. Teoria handlu i polityki handlowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.